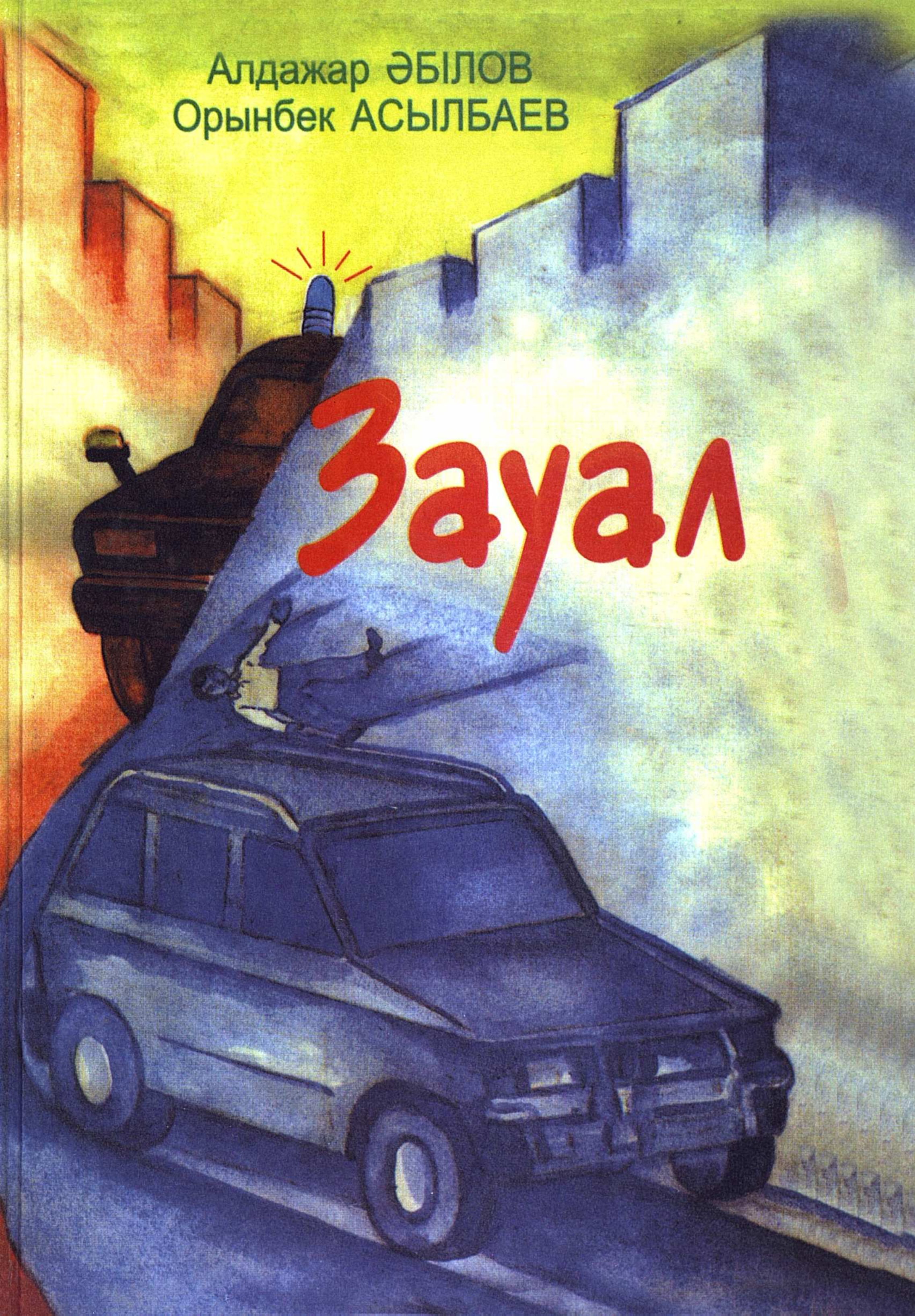

Алдажар ӘБІЛОВ
Орынбек АСЫЛБАЕВ

Заял

Алдажар Әбілов
Орынбек Асылбаев

ЗАУАЛ

Алматы
“Қаламгер-ТЕН”
2006

ББК 84 Қаз 7-44

Ә 20

Пікір жазған: Қазақстан Журналистер одағының мүшесі,
ақын **Мұхамеджан Нұрханов**

Әбілов А., Асылбаев О.

Ә 20

**Зауал. - Алматы: «Қаламгер-ТЕН», - 2006 жыл,
176 бет.**

ISBN 9965-9302-9-5

Жинаққа авторлардың «Зауал» атты повесі мен «Алаяқ» атты хикаясы енген. Бірімен-бірі сабақтас, бірімен-бірі өзектес көрінетін екі шығармада да шытырман оқиғалар баяндалады. Тергеу ісінің нәзік қырларын аша жазылған бұл шығармаларда 1990 жылдардағы өмір шындығы көркем бейнеленген. Жинақ қалың оқырман қауымға арналған.

ISBN 9965-752-16-8

ББК 84 Қаз 7-44

ISBN 9965-9302-9-5

Ә 4702250201
00(05)-06

ISBN 9965-9302-9-5

ISBN 9965-752-16-8 (ТОО «Ғасыр-Ш»)

© Әбілов А. - 2006.

Ерекше тапсырма

Бектің Қарағандыдағы жоғары милиция мектебін бітіріп келіп, қызметке орналасқанына бір - екі ай ғана уақыт болып еді. Облыстық ішкі істер басқармасы бастығының тергеу жөніндегі орынбасары шақырып жатыр деген кезде жас тергеушіге әуелі келген ой «Апыр - ай, кешегі отырысымызды бастықтар есітіп қалды ма екен?» болды. Кеше жұмыстан кейін бөлімдегілер: «Лейтенанттық шеніңді, жақында өмірге келген тұңғыш ұлыңды, қызметке орналасуыңды, алғашқы айлық алғаныңды той жасап атап өту керек. Бұл - үлкен той. Бір той емес – ау, төрт той ғой. Әзірге қыздарға шампан, жігіттерге тазасынан үш – төрт бөтелкемен жуу керек» - дегесін бөлімге оны – мұны әкеп, жуудың ырымын жасаған болатын.

Басқарма бастығының орынбасары әскери тәртіппен келгенін баян еткен жас тергеушінің жүзіне зер сала қарады. Көп жылдарын тергеу қызметіне арнаған, небір күрмеуі қиын күрделі істерді ашуымен аты шыққан полковниктің ойлы көзқарасы мұны еріксіз манағы ойға жетелей берді. Не істеу керек? Неге екенін өзі де білмейді, қиналған сәттерде бірден марқұм әкесі еске түсіп, қай кезде де санасында әкесі мен өзінің ішкі үні ақылдасып, кеңесіп жатқандай болатын. Бұл жолы да әке бейнесі санасында жалт етті, көп жыл Қазақстанның солтүстік облыстарында аудандық сот төрағасы қызметін атқарып, зейнет жасына жақындағанда елге оралған әкесі үнемі айтып отыратын: «Балам, өтіріктің үлкен – кішісі болмайды, Бір рет өтірік айттың ба, енді сен өтірікшісің, ол ауылдан ұзап кету қиын» деген сөз еске түсті де, «мойындау керек» деген шешімге тоқтады. Осының бәрі көп болса, бір – екі минут уақыттың ішінде өткен шығар,

алайда бұл оған шет – шегі жоқ сағаттардай сезілді.

-Қарағым, бері... Жақынырақ кел... Өзіңе ыңғайлырақ орналас...

Әуелгіде осы сөзді шынымен – ақ әдетте өте қатал, сұсты көрінетін полковник айтты ма, әлде басқа біреу айтты ма деген ой қабаттаса кеткенмен, кең кабинет ішінде бастықтан басқа ешкім жоқ екенін кіріп келе жатқанда – ақ аңғарған ол жылы сөзге кәдімгідей көтеріліп қалды.

- Қызмет, жұмыс барысы қалай?

- Жақсы..., жолдас полковник.

- Қарап жатқан ісің бар ма?

- Жоқ, жолдас полковник. Ұрлыққа байланысты екі істі кеше бітіріп, сотқа жолдадым.

- Дұр – рыс... Осы сенің туып - өскен жерің – Жаңақорған ауданы ғой, ә?

- Дәл солай , жолдас полковник.

- Иә... иә... басқа уақытта дұрыс шығар, бірақ әңгімелесіп отырғанымызда сен «жолдас полковник» дегенді қайталай берме.

- Құп, жолдас полковник, қайталай бермеймін.

Полковник мырс етіп күліп жіберді.

- Қайталамаймын дейсің де, қайталайсың, ә?! Мейлі... Басқа республикада туғанмен, мен де Жаңақорған ауданында өскенмін. Мәселе мұнда емес, адамдар арасындағы жақындық, туыстық, достық дегендер олардың туып - өскен жеріне, ауылы мен аудандарына қатысты емес, менің ойымша, ол - көзқарастардың, түсінік, пайымдардың жақындығына, сенім мен адалдыққа байланысты болады. Оны сұрап отырғаным - саған Жаңақорған ауданына байланысты бір істі тапсырмақпын. Құжаттарыңа қарап отырсам , тек өзіңнің туған ауылың болмаса, Жаңақорғанның басқа ауылдары сені тани қоймайтын сияқты. Әскерде екі жыл, одан кейін оқуда төрт жыл... иә, елде көп болмапсың. Бұл жақсы, әрине іс барысы үшін.

Ім-м.. Менің жұмысқа жаңа келген мамандармен пікірлескім, сөйлескім келгенмен, оған уақыт бола бермейтіні қиын. Бұл енді өкінішті, әрине... Ал сенімен кездесуіміз, бүгінгі әңгімелесуіміз – тағдыр. Сенімен сөйлесіп отырғаным, былтыр практикадан өткеніңде өзіміздің саланың бір азаматтары саған қатысты теріс пікір айтып еді. Мен ойланып қалғам.

Иә...иә... Сен ГОВД - да практикадан өтіп жүргеніңде адам жетпей, Жаңақорғанда болған қылмысқа қатысты қосымша көмек ретінде барған жігіттердің ішінде болыпсың. Сол жерде қылмысқа қатысты өз ойыңды айтқан екенсің, соныңды дұрыс емес деп табушылар «Не болса соған араласады, қылмыстық істі жүргізуден хабары аз, тергеуге жолатуға болмайды» деген сияқтыларды жеткізген болатын. Сол өзің білетін былтырғы іс ДТП ретінде соттан өтіп, айыпты сотталып кетті. Бірақ, өлген баланың шешесі арызданып, облыс басшыларында болған, маған тағы келіп кетті. Бала қазасы – қасақана жасалған қылмыс, айыпты жазаланбай кете бере ме? – дейді. Онымен өткен әңгімелесу – маған көп нәрсені қайта қарауды қажет етіп отыр. Байқаймын, аудандағы біздің жігіттер бір нәрсені жасыратын сияқты. Неге? Не үшін? Біреулер қысым жасап отыр ма? Неге әділеттіліктен алыс кетіп отыр? Жазықсыз біреудің сотталуы қалай? Сұрақ көп, жауап жоқ. Сосын, сен есіме түсіп, сол жерде болған тәжірибелі жігіттердің пікірлерін жеке – жеке сұрастырып едім, саған қатысты айтылған сөздің жалған екенін түсіндім. Мүмкін әдейі айтылуы. Егер олай болса, онда сен шындыққа жақын барғансың, кейбіреулер қауіптеніп ерте қамшылаған, яғни, «қорыққан бұрын жұдырықтайдының» кері келген.

Енді іс екеуіміздің мойнымызда болады. Сен арызды тексеруші ретінде жұмыс жасауың керек. Жалпы алғанда тергеуші деген тартысқа кіре де білуі керек, сосын одан шыға да білуі керек... Солай... Соттан материалдар танысу үшін

әкелінеді. Барлық жұмыс құпия болады, жағдайды тек маған ғана баяндайсың, тек маған ғана бағынасың. Бұл шаруа генералмен келісілді. Аудандағылар сенің бұл іспен жүргеніңді білмеуі керек, қыдырып жүрген боласың. Не қажеттілік туады, маған хабарласасың, РОВД - мен басқалар байланыста болады. Түсінікті ме? Бөлім бастығына өзім айтам, кездесіп қалып, сұрап жатса: «Түркістан базарына байланысты оқиғаға жіберді» дерсің.

Қазір істі осында әкеледі, екеулеп қарап шығамыз, өте қажет болса көшірме жасармыз, ксероксті кабинетке алдыртып қойдым. Түстен кейін арызданушы әйелмен «Ескі базарда» кездесесің, менің жүргізушім кездестіреді. Сосын, мынаны ескер - қамкөңіл жан ғой, абайлап сөйлесу керек. Бұл кездесу де құпия болғаны жөн. Сақтық шараларын жасау керектігі туралы әйелге де ескертіп қойдым. Ал, іске сәт.

дәні

әлде

қазір

пәлм

дәні

II

Шындық іздеген ана

Бір замандардағы орыс және шетел саяхатшылары мен зерттеушілерінің еңбектерінде табиғаты да, тіршілігі де ерекше өңір ретінде суреттелетін, «жолбарыстың отаны» деп бағаланған Сыр өңіріндегі Ақмешіт қаласының тымырсық ауасы қыс түскеніне қарамастан, мүмкіндігін жіберіп алған ойыншыдай ерегесе өкпені қысады. Кеше жауған қар еріп, көше лайсаң, жеңіл бу көтеріліп, жаз айларын, өзінің үстемдік құрған кезін аңсаған тымырсықты қолтығынан сүйеп, дем беріп тұрғандай. Не қыс емес, не жаз емес, әрі – сәрі, қолайсыздау кез болса да базарда да, көшеде де адам көп. Диктофонын іске қосқан Бек «Ескі базар» маңындағы жалға алынған пәтерде жасы қырықтардағы қара торы әйелмен әңгімелесуде. Әңгімелесу деген тек аты демесек, әңгімені айтушы да, сұрақ қоюшы да әйел, Бек тыңдаушы ғана болып

отыр.

Менің жайымды бастығыңнан білетін шығарсың, іспен танысып па едің? Ойбай – ау, оның несін сұрап отырмын, таныспасаң бұл жерде отырасың ба. Айналайын, жүзің жылы бала екенсің... Қай жерденмін дедің? У...уһ, оның маған не керегі бар десейші, алжып кетпесем болар еді. Шырағым, былтыр « Жемісті» ауылында машина басып, қайтыс болатын бала менің сүт кенжем болатын. Осыған көрінді ме, өзі басқа балаларымдай емес, пысық, алғыр болып өсіп келе жатыр еді. Алтыншы класқа дейін бір төрт алып көрген жоқ еді – ау, құлыным, қайтейін. Құдай – ай... қайтейін енді... қайтейін, есіме түсіп кетсе, ішім жанып кете жаздайды – ау.

Оны қолдан өлтіріп отыр ғой. Сосын, жазығы жоқ бір бейшараны соттатып жіберді. Бұл өзі кинода айтатын мафия сияқты, ылғи бастықтардың былығы. Мен қанша шырылдасам да, ешкім тыңдамады ғой, тіпті мені есі ауысқан деп, жындыханаға жібермекші де болды. Ал ана сотталып кеткен қасқаның бұған еш қатысы жоқ, нақақ күйіп отыр. Оның әйелі де бір бейшара, бала тапқаннан басқаны білмейтін. Оның үстіне байы ішкіш болды да, күн көрсетпей, миын айналдырып жіберген ғой сорлының. Қазір қайта байынан құтылғанына қуанып жүрген көрінеді, оның үстіне ай сайын белгісіз біреулер үйлеріне малдың, құстың етін бір қап қылып тастап кетеді дейді білетіндер, өтірік – шынын кім білген? У...уһ...

Әлгі ботамды айтам – ау, алтыншы кластың көктемгі каникулында көрші ауылға, жиеніміздікіне қыдырып кетіп еді. Бұлай боларын кім білген. Жиен келін айтады – ау жылап отырып : « Кенжетай көшеге велосипед теуіп қайтайын - деп кеткен еді, бір кезде ентігіп жетті. «Не болды?» - дегенімізше болған жоқ, «Тәте, мен ауылға қайттым» - деді де жүгіре шығып, жүргелі тұрған автобуска мінді де кетті» дейді. Остановка да тұп – тура үйлерінің алдында еді. Осы тегін жүгіріс емес қой... А...а? Айтшы өзің? Тегін емес... тегін емес, ішім сезеді. Негізі ол біреулердің қылмысын көрген, кісі өлімі

болуы да мүмкін. Шошынып, бірден ауылға қашып тұр ғой, бұрын ондайды көрмеген бала. Ал мұнда келгесін автобустан түсіп, үйге қарай бұрылатын жерге келгенде артынан машина келіп қағып тұр. Төтенше бірдеңе болмаса ол ақ пен қызылдың арасында соңғы автобуска мінбес еді ғой, жарығым.

Ботамды өлтірген қанішерлердің еркіндікте талтаңдап жүргенін ойласам, күйіп кетем... Құдай да жазасын берер... Зауалы алладан болсын қанішердің... Қашан бір жағына шыққанша тоқтамаймын енді... тіпті, президентке дейін барам... Қайтейін... ботам – ау... Мұның анық – қанығына жетпей, жауыздарды құртпай қалай тынармын... Түсіме кіреді... мамалап жүр... Ботам...

Ауылына қыдырып барып қалуы мүмкін екенін айтқан Бекке Набат апай:

- Шырағым, менен қорықпа. Күйеуімнің де қақ – соқпен жұмысы жоқ... Момын адам, сосын ғой менің жүгіріп жүргенім... Бәрін Темірболат бастығың ескертті. Қыдырып жүрген құда бала – деп айтам ғой. Қазір сакрацениеге түсіп, бос отырғаным болмаса, институт бітіргенмін, мектепте жиырма жыл мұғалім болған адаммын, жұмыстарыңды түсінемін, - деді.

«Байқамай сөйлеп, ренжітіп алдым ба» деген оймен қысылыңқырап қалған Бек онымен қош айтысты да, дария жағасына беттеді.

Сан түрлі ойлар жетегінде Сырға да жетті. Мұз қатпаған, лай су қоймалжың тарта, иірім жасай ағады. Бейне дәл осындай өмірдегі иірімдерден, қоймалжың лай сияқты адамдардан сақтан - деп тұрғандай. Бірақ, ол сол сәтте кейін, біраз жылдардан соң тіршілік атаулыны иіріміне жұта, лайланып жататын адамдарға сан рет кездесерін, тіпті өзінің де сол иірімдердің біріне жұтылып кете жаздайтын кезі боларын сезбеген еді.

Бүгінгі өзі көрген құжаттар, қайғыдан қара жамылып,

жүрегіне шер толған әйел айтқан әңгімелер, былтыр практикант кезінде өзі көрген жағдайлар көз алдынан кезектесе өтіп, сапырылысқан ойдың ұшына шыға алмады.

Манағы әйел сөзінің жаны бар – ау, былтыр оқиға орнын өзі де көрген, машина жолдан шығып, үй жанымен кетіп бара жатқан баланы басып кеткен де, қайтадан асфальтқа шығып ізін жасырған. Егер кісі өлімі асфальт жолдың жиегінде болса, онда қателік, кездейсоқтық дер едік. Асфальт жол мен баланы басқан жердің арасы бес жарым метрдей. Яғни, кездейсоқтық емес. Бұл өз пікірін сол кезде де айтқан еді. Онысы өзіне бәле боп жабыса жаздапты, оны да бүгін білді. Ал сарапшылардың қорытындысы анау. Баланың шашы, қаны сотталатын жігіттің машинасының астынан табылған. Ал, ол жігіт болса: «Маспын, ештеңе білмеймін» - дейді. Түсініксіз. Не болғанда да, ертең Жаңақорған жаққа жүріп кетуі қажет болып тұр – ау, осы. Анықтай түсетін жәйттер де көбейіп барады. Ол бүкіл оқиғаны тағы да бір ой елегінен өткізіп, жұмысты қай бағыттан бастайтынын ақылдасу үшін басқармаға бет алды.

III

Аңдушылар

Күдік тудырмас үшін жақында ғана күрделі жөндеуден шыққан көне ВАЗ – 2106 «Жигули» қызмет автокөлігінің мемлекеттік нөмірін алып тастап, жеке көліктерге берілетін нөмірмен жүруіне тура келген Бек МАИ қызметіндегі таныс жігіттер көмегін пайдалануға полковниктің келісімін алды. Оларға да «біреуден машина сатып алып едім, құжаттары әлі реттелмей жатыр. Жаңақорғанға он күн қыдырып баратын едім, жолда кедергі болмаса жақсы болар еді» деп айтуына тура келді. Фотоаппарат, диктофон, кинокамера және оларға қажетті жабдықтарды, аңшы мылтығы мен дүрбісін машинаға

салды да, сәл ойланған ол сақтық шараларына байланысты келіншегіне де ескерту жасап жолға шықты.

Машинаны орнынан қозғап, екі жүз метрдей жүрмей – ақ бір қолайсыздықты сезгендей болды да, орындықты өз ыңғайына жылжытты. Жоқ, одан емес сияқты. Кең көшеге түсісімен айнаға көзі түсті де, іштей тіксініп қалды. «Мына бір көк «Жигулиді» қайда көрді. Нөмірі 007 ме екен, жақындата түсейін... нақ өзі. Иә, мана басқарманың алдында көрген екен ғой. Иә, иә, сосын үйінің қасында да көрген тәрізді еді. Тексеріп көрелік». Ол жылдамдықты көбейтіп, жұртшылық «Тесік көпір» атандырып жіберген темір жол астынан өтетін жолға қарай бет түзеді. Жаңа базарды әдейі бір айналған кезінде әлгі машина да ізіне еріп отырды. Осы сәт полковниктің манағы пікірі еске тағы оралды да, іштей: «Беке, дұрыс бағытта екенсің» деп тұжырым жасап та алды. КБИ аталатын мөлтек аудан тұсындағы дүңгіршектен әдейі жұртқа көрсете екі бөтелке арақ алды да, машинаға отырды. Айнадан артқа қарап қояды, енді күдікті машина көзге түспеді.

Машина жүрісі әсерінен өзін сәл бос ұстай бастаған ол Төменарық стансасының тұсында тұрған МАИ автокөлігін көргенде ғана ойдан арылып, бойын жиып алды. «Е, бұл жерге де автоинспекторлар тұратын болған ба? Бұрын қанша өтіп жүргенде байқалмайтын еді...» Сөйткенше болған жоқ, ала таяқ та селтең етті. Тұсынан өте бере аңғарғаны – олар үшеу екен, біреуі машинада отыр да, екеуі сыртта жүр. Бұлардың автоинспектордан басқа екеуінің милиция қызметіне қатысы да жоқ сияқты. Машинаны тоқтатып, отырып – тұрып дағдылы жаттығуын жасап жатқан мұның жанына қабаттаса екі жігіт келді. Бірі – мұрнының ұшында меңі бар, адырақ көз, безеу бет автоинспектор, екіншісі – шашын жылмита тараған, қалқан құлақ жұқалтаң жігіт ағасы.

- Оу, мынау өзіміздің жігіт сияқты ғой. Ал, інішек қызмет құтты болсын! Осы сен жақында тергеушілікке тұрған Бек

емессің бе?

Бұл басын изеді. Мыналардың кездесе кетуі тектен – тек емес – ау. «Сыр берме Бек, өзінді сақ ұста».

Ал ананың аузы жабылар емес.

- Өзім де сезген екенмін. Мен Мырзабай деген ағаңмын, наным да, сәнім де, әнім де осы - трасса. Мына кісі Түркістанда тұратын Ғалым деген туысымыз. Қыдырып келген, енді қайтып бара жатыр. Мына машинаны жақында сатып алғансың ғой шамасы. Дұрыс, Машиналардың құжатын, жағдайын тексеру туралы бұйрық бар, бірақ біз... өзіміз ғой, өзіміз. Ал, бұл не тұрыс, кездесуді жуып жібермейміз бе?

Ол жел жақта, жол шетінде тұрған, бүйіріндегі «Автоинспекция» деген жазуының кей тұсы өше бастаған көлігіне қарай беттегенде, қасындағысы қосарлана ере кетті.

Иә, манағы ойың дұрыс екен. Бір нәрсе әкелу қажет болса, біреуі бармай ма, анау қабаттасып неғып жүр. Немесе машинада отырғанға айтып жіберсе де болады. Сақ болу керек. Жаңа «Түркістанға қайтып бара жатыр» деп айтып қалды. Егер «Мына кісіні Түркістанға жеткізіп сал» десе, онда бұлардың да аңдушылар болғаны. Ондай жағдайда Өзгентке бара жатырмын деу керек.

Ол ойын тиянақтап үлгірместен, жел жақтан бірде күшейе, бірде бәсеңдей жеткен аналардың күбір – сыбыры күдікті молайта түсті.

- Ау, мына бәлең сап - сау ғой. Манағылардың екі бөтелке арақ алды дегендері қайда.

- Тырс етпе, оны қазір анықтаймыз.

Міне, екеуі бері жақындады. Иә, кей нәрселер айқындала бастады. Сірә, манағы көк «Жигулидегілер» мыналармен хабарласып үлгірген болды.

- Ал, інішек, қайсысын қалайтын едің, ақ па, коньяк па, сыра ма?

- Мен мұндайға әуес емес едім.

- Не дейді?

Әлгі екеуі бір – біріне қарады. Тосылып қалғандарын білдіргісі келмеген автоинспектор енді қалжыңға иек артты.

- Беке, қысылмай – ақ қой. Ағаларыңның бір сыйлағаны... Ұлы жолдың үсті... Кездесу дегендей... Все свои... деген. Жаңақорғанның жігіттері өсе берсін... деп...

- Рахмет. Ағалардың алдында ұятқа қалар жай жоқ. Оның үстіне Өзгентке бара жатырмын. Туған ауылға барған бойда үлкен кісілерге сәлем беретін салтымыз бар, мұның исі шығып тұрса масқара ғой.

- Ау, Түркістан ше?

Қалқан құлақ байқамай, айтарын айтып қалды да, тез үнсіз бұрылып кетті. Оның мұнысын анау жуып - шая бастады.

- Ой... Сіз де... Түркістанға машина ағылып жатқан жоқ па, Беке, мана сенің машинаңның келе жатқанын көріп: «Дәу де болса, осы машина Түркістанға барады – ау» деп бал ашып тұр едім ғой...

Ол кеңкілдей күлді.

- Біздің қызметте осындай да дағды, привычкалар болады. Қой, онда сені бостан - босқа жолдан қалдырмайық. Жолың болсын!

Осылайша олардан құтылған Бек оншақты шақырым ұзағанда барып «уһ» деп демін бір – ақ алды. Апыр – ай, мыналар сұмдық қой. Полковник бәрін сезген екен – ау, не дегенмен, көпті көрген тергеудің білгірі емес пе, «әр қадамыңа есеп беріп отыр, аңдушы болуы мүмкін» - деген еді, дәл келуін қарашы. Осы ойлар оны қалада полковникпен келіскен бағыттан ауытқуға, яғни Түркістанға барып, көз алдау маневрін жасауға емес, Өзгент бағытына бұрылу қажеттігіне жетелей берді. Енді бағытты өзгерту туралы полковниктің рұқсатын алу керек болды. Әлгілердің не қылған адамдар екенін анықтаймын деп, жоспарлы шарадан ауытқығанын қарашы. Енді басқа амал жоқ. Өз әрекетін тағы

бір ақылға сала талдап, жұмыс бағытын іштей пысықтай отырған кезінде Жаңақорған да көрінді.

IV

Бала айтқан сыр

Оқиға болған жерді тағы көріп шықты. Былтырғы практика кезіндегі көріністің бәрін көз алдына келтіре отырып, қағаз бетіне түсірді, еш нәрсені ұмыт қалдырмауға тырысты. Тіпті мүрде жатқан орынның сызбасын да жады бойынша қайта сызып шықты, үймен, жолмен ара қашықтықтарын көрсетті. Жұртқа байқатпай, елеусіз жұмыс істегеніне бүгін екінші күн. Әзірге қолға ілінген дәнеңе жоқ. Бұлар бұрынғы жоспарларына аздап өзгеріс енгізген болатын, Бектің аңдуда екенін білген полковник Набаттың үйіне жатпақ түгіл, ол үйдің маңайынан жүруге тиым салды. Сосын Набат өздеріне алыс бір жамағайын боп келетін жалғыз баласы бар кемпір мен шал туралы айтқан еді. Бек олар туралы толық мәлімет алғаннан кейін, әлгі жігітпен кездейсоқ танысқан адам болып көрінуі қажет болғандықтан, оны Түркістан қаласындағы орталық базарда күтті.

Түркістан базарына құс, аң еттері мен балық апарып сататын Бауыржан саудасын бітіріп, ақшасын ала берген кезде өзінен құжаттарын талап еткен екі милиционердің қай жағынан келіп қалғанын аңғармай да қалды. «Әншиінде қаншама халық, қаншама айқай, у – шу болса да төңірегін бақылап тұратын, бұл жолы неғып құдай алжастырғанын, енді бітті, құтылып көр». Ол осылайша қатты қиналып тұрған кезде жауырынды, денелі келген ақсары ірі жігіт келді де, әлгілермен тез – ақ тіл табысып, мұны құтқарып алғаны. Ал, енді құдайдың құдіретіне сенбей көр. Содан бұл ол жігітті кафеге шақырды.

Бұл Бек еді. Ал Бауыржан мұның әдейі ұйымдас

тырылғанынан бейхабар, қонақ болып, қыдыруға ауылына шақырды. Екеуі құрдас болып шықты. Әлі үйленбеген бойдақ жігіт «қысқа жіптің күрмеуге келмей жүргенін» айтты. Бірнеше рет оқуға барған екен, жолы болмапты, заңгерліктен басқа мамандыққа жолағысы жоқ Бауыржан мұның тергеуші екенін білгенде тіпті қуанып кетті. Базарға қатысты бір іспен жүргенін айтқан кезде, көмек керек болса өзінің дайын екенін де сездіріп өтті.

- Бауке, мен де балыққа, аңға құмармын. Сосын жалғыз аулағанды ұнатамын. Мына жұмыс та шаршатты, бір аптаға ауылыңа тартып кетуге де болар еді, бірақ, біріншіден – сені күнделікті жасап отырған тіршілігіңнен қалдырамын, екіншіден – ауылға милиция келгенін білсе, жұрт қарап отыра ма, түрлі – түрлі өсек гуілдейді ғой.

- Оның рас.

Бауыржан біршама ойланып барып жауап берді:

- Беке, мен саған өзімді қарыздармын деп есептеймін, мана сен болмағанда әлгілер мені қанша сандалтатын еді, үш – төрт айлық тапқаныңмен құтылсаң жақсы ғой... Құрысыншы... Былай істейік. Сен шын шаршап жүрсең, біздің ауылға тартып кетеміз, мен сені Алматыдағы жолдасым деймін, милициядан екеніңді ешкімге айтуға болмайды, онда мені бір бәлеге ұрынған ғой - деп жүрер ауыл. Мен өз тіршілігіммен болайын, ал сен алаңдамай демал.

Сол күні кешке Бектің машинасы Бауыржанның көп мінілсе де, бап күйінен айрылмаған үш дөңгелекті «Урал» мотоциклінің ізінен ере «Жемісті» ауылындағы шеткі үйлердің бірінің ауласына кіріп тоқтаған болатын. Жасы ұлғайған зейнет жасындағы екі қария мұның келгеніне тіпті қуанып қалды, жөн сұрасқаннан кейін: «Мына құрдасыңды аяқтандыр» дегенді де айтып қалды.

Бауыржан күн шыға кеткеннен кейде таң ата, кейде түн ортасы ауа оралады, мұны мазалап жатқан ешкім жоқ. Жексенбі болғасын Бек бүгін күн көтеріле ауылдан бір

шақырым жердегі канал басына келіп, қармақ салды да, атқарылған істерді іштей сараптап, талдай бастады. Мұнда келген мақсаты да - осы, әрі демалу, әрі оңаша отырып іс бағытын нақтылау. Қасында оны – мұны салған сумкасы. Бір кезде ауыл жақтан шұбыра жеткен бес – алты ойын баласы да бұдан он шақты метрдей әрі барып, қармақ лақтырды. Көп уақыт өтпеді, әлгілер бүкіл қармақты он жасар тәмпіш танаудың қолына ұстатты да, мұның қасына жиналды. Сөз бастаушы осы топтың «атаманы» - Еркін.

- Аға, Сіз Бауыржан көкенің другісіз ғой, атыңыз – Бек қой, иә?

- Иә.

- Әне... айттым ғой мен... Алматыдан келдіңіз, иә ма?

- Иә .

- Әне... көрдің ғой, мен айттым емес пе ... Сендер сенбей...

- Аға, сіз каратиссіз ғой, иә?

Бектің Еркінді мақұлдай бергісі келді. Неге екенін өзі де білмейді, балалардың әңгімелері мұны қызықтыра бастады.

- Иә.

- Ә - не... көрдіңдер ғой. Мен де ертең Бек ағадай боламын.

- Жарыл, мақтанғанда алдыңа жан салмасың белгілі ғой.

Тыртық бет тәпелтек қараның осыны айтуы мұң екен, Еркін екеуі алыса кетті, бойы аласалығына қарамай анау тым шақар екен, берісер емес. Сол жерде алысқан екеуін бүкіл бала қаумалай, бірі «төреші», бірі «жанкүйер» болып шыға келді. Алыс үстіндегі екеу көйлектері мен жүн тоқыма жемпірлерінің, курткаларының жоғары жиырылып кетіп, бел мен арқаның кейде ашық қалғанын да сезер емес. Ақыры «атаман» жеңіп тынды. Канал жиегінің бірталай балшығы үстеріне жабысқанын елең қылар бірі жоқ, үлкен бір жұмысты тындырғандай мұның жанына келіп, қисая - қисая кетті.

Қармақтар болса қозғалар емес, тәмпіш танаудың да көзі балаларда, қармақтардың сабын жинап, табанға басып, жүрелей отырған күйде күлкіге қарық боп қалыпты. Енді тәпелтек қара тілге ерік берген.

- Екі жас үлкен болып тұрғаның ғой... әйтпесе...

- Әйтпесе не істер ең, а?

- Өй... маңқа, кеше Кенжетай тірі кезде к... қысып жүретін едің ғой. Бүгін құтыруын қарашы...

Бек елең ете қалды. Тергеушіге тән ішкі түйсік « осы тұстан айрылып қалма» дегендей болды да, әңгімеге араласты. Үнемі қалтасында жүретін диктофонды балаларға байқатпай іске қосты.

- Кенжетай деген кім?

- Е. Ол біздің кластың баласы ғой.

Еркін сөзін сылбырлау бастағанмен, «Әңгімені басқалар айтып қойса беделден айрылып қалармын» деді ме, ары қарай тездете баяндай жөнелді:

- Бұрынғы біздің атаманымыз. Былтыр машина басып кетті. Мен де сол күні кешкісін Кенжетай келе жатқан көшенің қарсы бетінде келе жатыр едім, бір тентівий «Уаз» зымырап келіп басты да, көшеге түсіп алып, лезде жоқ болды. Адамдар у – шу болып үймелеп қалғасын мен де барсам, үлкендер шошисың деп жолатпады. Бірақ адамдардың ара – арасынан сығалап қарадым, етпетінен құлапты...

- Мүмкін, сен аңғармай қалған шығарсың, тентті емес, бортты, не темір кузовті «Уаз» шығар?

Бек бейне ешнәрсеге мән бермеген адамдай айта салғанмен, ойында баланы басқан машинаны нақтылап алу тұр еді. Сұрақ нысанаға дөп тиді.

- Мен бе аңғармаған... Мына екі көзіммен көрдім ғой, тентівий «Уаз». Тіпті артқы жағындағы әйнегі де жоқ, сплашной тент.

- Мүмкін, етпетінен емес, шалқалай құлаған шығар. Балалар шу етіп күліп жіберді, анау қызараңдап, намыстанып

қалды.

- Етпетінен... Мен көрдім деп тұрмын ғой... Топ – тошно, етпетінен жатты. өллаһи,біллаһи!

Бек ізге апарар жіптің ұшын ұстағанын сезді. Біраздан соң қармағын иығына салып үйге беттегенде , күн сәске түс болғанын сездіре, қыс күшті ме, мен күштімін бе дегендей жерге бар шуағын төгіп тұр еді.

Ү

Құпия кеңес

Ақмешіттен Шымкентке қарай шыға берістегі темір жол үстінен салынған айналма көпірден өте машиналар тоқтауына арналған орында «Тойота Скорф» джипінің тұрғанына ширек сағат болды. Терезелері күңгірттенген қымбат машинаның тұрысы сұсты, «Мен бұл жерде босқа тұрған жоқпын» деп табиғат - анаға сұс көрсететіндей. Сәлден соң машинаның алдыңғы есігінің терезесі сырғи ашылды. Терезенің ашылуының өзі де сес танытса, одан лақтырылып, анадай жерге домалай ұшқан шетелдік сыра қалбырлары да, ашылған терезеден көрінген ақ көйлектінің көзіндегі қара көзілдірік пен мұрын астындағы қара мұрты да мына әлемге әмір жүргізгісі келетіндердің ауылынанбыз деп тұрғандай. Сес көрсете ашылған терезе, зіл көрсете қайта жабылды.

Машинада отырғандардың бірі - әлгінде ашылған терезеден көрінетін ақ көйлекті, қара көзілдірікті, қара мұртты жігіт ағасы. Осы облыстағы қолында құзырлы мөрі бар санаулы мекеменің бірінің саралаудан өткен сенімді қызметкерлерінің бірі. Машина рөліндегі көзінің алды үнемі қалталанып жүретін, саусағындағы добалдай алтын жүзігі мен білегіндегі алтын жынжырлы білезікті айналдыра қарап отыруды әдетке айналдырған азамат – белгілі кәсіпкерлердің бірі. Артқы орындықта шалқая жатқан денелі қара осы

екеуінің және бұдан да басқа толып жатқан қызметкерлердің «ағасы», «рухани жетекшісі». Бұл күнде зейнетке шыққанына қарамастан, облыстағы барлық шараларды онсыз көзге елестетуге болмайтын «түнгі обком». Сырттағы тірі пенде естімесі анық болса да, машинадағылар баяу сөйлесуде.

- Ау, мына шал кешікті ғой?
- Келер... Келем десе, келетін адам ғой ол.
- Өзі надежный ма еді?
- Талайды құртқан құтұяқ қой.
- Онда, дұрыс... Дегенмен, бір нәрсені сездіріп қояр болса, баласының қоса кететінін, кеткенде - таза құритынын, соған қоса бүкіл әулетінің жағдайы қиындайтынын ескертіп қойған да артық болмайды.
- Ескертіп қойғанбыз. Бұл рөлде отырғанның дауысы.
- Онда, дұрыс. Баласының жайын сендер арқылы есітуім бар. Немерелері бар ма?
- Бар. Шал бір ретте немересінің біреуін милицияға кіргізгісі келетінін айтқан. Сәл бұзықтау деп отырған.
- Кіргізу керек. Біріншіден, орамалын аласың, екіншіден, немересі уысыңда отырса, шал да, баласы да қайда кетеді. Бұзықтау болса - тіпті жақсы, бірдеңені бүлдірсе - өзіміз араға түсеміз, әрі табыс, әрі ол бала құлың болып шыға келеді. Бүлдірмесе – итермелеу қажет, бізге сәл ғана шу болса жетеді ғой. Ал, айтқанға көңіңкіремей жүрген соттардың бірінің қызымен қоса алсаңдар, тіпті керемет, сол арқылы сотты да қолда ұстап отырамыз.
- Гениально! Бұл рөлде отырғанның даусы.
- Көрейік.
- Көрме, солай істе! Сосын, қазір шалмен өздерің сөйлесіңдер. Мені таныстырмайсыңдар. Мен тек бақылап отырамын. Жаңақорған жақта жүрген ана жас тергеуші не бітіріпті, соны да сұраңдар. Салыстырып көрейік, біздің хабармен сәйкес келер ме екен.
- Жақсы.

- Ана сотталып кеткен шофер мәселесі қалай болуда?

- Оны смерт қылып қойдық. Бұл рөлде отырғанның даусы.

- Иә, мына Секеңдер екі бағытта жұмыс істеді. Түрмемен байланыс орнатылды. Егер қажет болса, мерзіміне жыл қоса беретіндей жағдай жасалды. Көршісіндегі әйелдердің біріне «Жігіттің байланыс жасаған әйелдері туралы» жалған өсекті «лақтырып» едік, қазір бүкіл ауыл құлақтанды, енді қатыны байын көрмеуге бар, оның үстіне аздап көмек те көрсетіп тұрмыз. Проблема шықса – ана өлген баланың шешесінен шыға ма деп отырмыз. Әзірге сырттай бақылап жүрміз, ешқандай шара қолданған жоқпыз.

- Дұрыс. Ол қатын осындағыларды жағалап жүр. Жүре берсін, не бітіретінін көрейік. Олардың нені анықтағанын білу біз үшін қажет. Егер іс насырға шауып бара жатса, қатынға да, УВД дағы «Шерлок Холмсқа» да, ана тергеушіге де қақпан қоя саламыз. Одан саспаңдар. Тіпті, қазір - ақ бүкіл істі папкасымен құрта салуға болады. Әзірше жұмыс істей берсін, ау, бұл милиция дегендерің... енді алып отырған ақшаларын ақтасын да, шамалы да болса тер төгіп. Ал, бізге бұл кейін айтуға жақсы – пәленбай рет тексерілген, нәтиже шықпаған іс - деп.

- Оригинально! Бұл рөлде отырғанның даусы.

Осы кезде анадайдан қызыл шамдарын жыпылықтата іске қосқан «Мазда – 626» автокөлігі бұлардың тұсына келгенде жол ережелерін бұза бұрылыс жасап, жолдың келесі бетіне өтіп, әлгі сұсты көліктің жанына тоқтаған еді

ҮІ

Іс бағыты айқындала бастады

Көлеңке беттегі салқын кабинетте тағы да екеуі түннің бір уағына дейін отырды. Полковниктің ұсынысымен екеуінің әңгімесін диктофонға жаза отырып, Бек Жаңақорғаннан өзі

анықтаған жәйттерді жазбаша мәлімдемеге көз жүгірте , тағы бір қайталап айтып шықты. Байқап отырса, біршама нәрсенің беті ашылатын түрі бар. Ең алдымен жол апатынан қайтыс болған деп есептеліп келген Кенжетай Ерманов әдейі өлтірілген болуы мүмкін. Бұл іске қатысты тергеу теріс бағытта жүргізілген сияқты. Себебі : Кенжетай Ермановты басып өткен деп есептелінген «Уаз – 469» автокөлігінің бұл іске қатысы да болмауы мүмкін. Оқиғаны көзімен көрген Еркін Қуановтың айтуы осыны байқатады, бала шындықты айтуда, машинаны одан басқа көрген адам жоқ, сондықтан оған тек бала деп қана қарамау керек, ең басты куә - деп қарау қажет сияқты.

Иә, былтыр көмекке келгендерінде көше тұрғындарын жағалап сұраған кезде көп адам машинаның «Уаз» автокөлігі екенін айтқанмен, дәл сипаттап бере алмаған болатын, сол кезде мектеп оқушыларынан, көше балаларынан сұрайық деген мұны бастықтардың біреуінің: «Енді қалғаны сол еді. Баланы куә қыла алмаймыз» деп кесіп тастағаны есіне түсті. «Бала неге куә болмайды?» деп дау айтқанмен және жол мен баланы басқан жердің ара қашықтығына байланысты өз күдігін баян еткенмен, ертеңіне Ақмешітке кері шақырылып алынғандықтан, ол бұл істің қалай жүргізілгенінен хабарсыз болатын – ды.

- Иә... иә, мына істің күрделілене түсетін түрі бар екен. Сонымен, істің бұрынғы бағытындағы кемшіліктерді нақтылайық. Бұл кейінгілер үшін керек.

- Біріншіден, деректер жинақтау кезінде тергеу жалған бағыт ұстанған деп ойлаймын, жолдас полковник. Себебі іске тігілген материалдарда мектеп оқушыларынан да сұрастырылғаны жөнінде құжаттар жүр, бірақ ол балалар ауылдың тіпті басқа жағында тұратындар, яғни оқиғаны көруі мүмкін - деп ойлауға да болмайтындар. Екіншіден, Еркін Қуановтың айтуынша өлген бала әуелгіде етпетінен жатқан, ал ол істе шалқасынан құлаған деп көрсетілген. Куә болғандар

да солай айтқан. Яғни, өліктің алғашқы жатқан күйі анықталмаған, немесе солай әдейі жасалынған. Үшіншіден, экспертиза қорытындысында баланың желкесінде, не қарақұсында жарақат белгісі бар - деп көрсетілмеген, керісінше, маңдайында қатты соққыдан түскен жарақат бары айтылған. Егер бала етпетінен құлаған болса, машинаның астынан табылған қан мен шаш қайдан шығып жүр. Осы тұста күдікті.

- Баланың шалқасынан құлауы мен етпетінен жатуының іске әсері бар деп ойлайсың ба?

Полковник жас әріптесіне сынай қарағандай болды

- Неге болмасын?! Бар... Егер қазаға ұшыраған адам етпетінен жатса, оны артынан қуған, ол қашып келе жатқанда басқан деп жобалауға да болады.

- Дұр – рыс. Полковник жымия күлді, – Екеуіміздің ойымыз бір жерден шықты. Ал өзін қуған машинаны көргенде бала неге көмек сұрап айқайламады? Ім...м...Ия, оған бола басыңды қатырмай – ақ қой, қатты қорыққан адамның дауысы шықпай қалатын кезі де болады, байғұс бала бірдеңеден қатты шошынған. Бұл орайда шешесінің айтуы жобаға соғады, не дегенмен ана, әрі педагог қой. Ал етпетінен жатқан адамды ол науқас немесе мас болсын, не жаралы болсын, тіпті өлік болсын аударып, шалқасынан жатқызу – табиғи нәрсе, кім екенін көру, тамырын ұстау және тағы басқалардың барлығы адамдардың шалқасынан жатқан кезінде жасалатыны белгілі, яғни қай кезде де адамды етпетінен жатқызбаған. Иә, ал... милиция келгенде оның шалқасынан жатқаны анық. Сонымен қатар, «Әуеліде қалай жатты?» деген сұраққа олардың «Осылай жатты» деп жауап берері де түсінікті, себебі, «Етпетінен жатты десе, өлікті неге қозғадыңдар» - деп, милициядағылар басымызға бәле салып жүрер деп ойлайды. Иә... иә... олар әу баста ол әрекетті ойланып істеген жоқ қой...

Сосын экспертиза қорытындысында денедегі машина

дөңгелегі ізінің әдеттегіден жалпақ екені айтылған...

Осыны айтты да Бек кідіріп қалды.

- Иә... ондай факт бар, мен де неге бұлай болды екен деп ойлағанмын да қойғанмын. Кәні, ойыңды үзбе... қалай болуы мүмкін.

- Менікі болжам ғой, жолдас полковник. Бұл - машинаны жүргізушінің баланы басу бойына бұрылуды көздегенін көрсетеді. Әдетте түзу жүріп келе жатқанда жеңіл машиналардың алдыңғы дөңгелегінің ізін соңғы дөңгелегі басып отырады емес пе. Ал бұрылу жағдайында дөңгелектер ізі бірінің үстінен бірі ондай дәл түспейді, денедегі таңбаның әдеттегіден он сантиметрдей жалпақ көрінуі міне осыдан ғой деп ойлаймын.

- Ім – м... Менің ойыма келмепті – ау.

Полковник біраз ойланып отырды да, орнынан тұрып Бектің қасына келді.

- Кәні, Жүсіпұлы қолыңды әкел... Ризамын...

Қысыла тұрып қол берген Бекті иығынан басып қайта отырғызда да, полковник бір – екі жаттығу қимылдарын жасай жүріп, күбірлеп қояды : «Қалай байқамағанмын, ә?»

- Иә... бұл дерек те істі баланың әдейі өлтірілгеніне жақындата түседі дегелі отырсың ғой... Ім... м... Солай ма?

- Дәл солай, жолдас полковник. Экспертиза қорытындысында кеуде тұсынан машинаның басып өткені туралы, маңдайындағы жарақат жайлы сараптама жасалғанмен, баланың белі тұсына қатысты ештеңе айтылмаған.

- Иә, ондайды мен де аңғармаған екенмін. Ім... м... Ал, оған неге мән беріп отырсың? Бұл жерде аса маңызды ешнәрсе көріне қоймайтын сияқты ғой...

Тағы да телефон шыр ете қалды. Бірінен соң бірі мазалай берген соң қалалық телефон мен тікелей байланыс телефондарын желіден мана ажыратып тастаған полковниктің ішкі байланыстық телефонның тұтқасын амалсыз

көтергені түрінен байқалады :

- Тыңдап тұрмын. Иә, полковник Дәуреновпін. Саулығыңызды тілеймін жолдас генерал! Иә, әлі жұмыстамын. Екі күннен соң келемін дейсіз бе? Жақсы .

- Генерал бұлай мазасызданбайтын еді. Ә... Біз бір дөкейлердің тыныштығын бұза бастамасақ болар еді... Енді осы ғой... Ойлануға да, жұмыс істеуге де мұрса бермейді... Бір нәрсенің ізіне енді түсіп келе жатсаң... басқа бір жұмыс тапсырып...

Полковник сабасына әзер түсті.

- Иә... иә, екі күн уақытымыз бар... екі күннен соң облыс, аудандардағы сайлау мәселесімен мен тікелей айналысатын болыппын... Сонымен қай жерге келіп едік...

- Баланың белінде соққы ізінің болмауына ...

- Иә... иә... Ол неге керек?

- Менің ойымша , жолдас полковник, егер машина соққан болса, «Уаз – 469» автокөлігінің алдыңғы буфері баланың белі тұсынан тиеді. Мына оқиғада ондай болмаған, әйтпесе белгі қалуы керек қой. Оның үстіне, мұндай жағдайда машина баланы әуелі соғып құлатады да, машинаның баланы басуы басқаша болар еді. Баланы тура кесе көлденеңінен, кеудеден баса алмас еді. Соған қарағанда бала қашып келе жатып құлаған, сол жерде маңдайын тасқа қатты соғып алуы мүмкін, сосын жан дәрмен еңбектеп шетке қашпақ болған, міне машина осы кезде басқан болуы керек. Өйткені сараптама қорытындысында қабырға, төс сүйегі, жауырын сынған, жүрек жарылған, өкпе қатты сығылған, өлім – жүрек жарылуынан болған және машина дөңгелегінің ізі арқаға түскен деп көрсетілген. Аяғында, не басқа жерінде таңбаның болмауы осыны көрсететін сияқты. Бұл да баланың әдейі өлтірілгенінің белгісі болмақ.

- Ім... жөн... жөн – ақ, сен бала мені осымен екінші рет ойлануға мәжбүр еттің – ау. Жарай – сың... Осы сенің бітірген мамандығың заңның қай саласы еді?